

РІВЕНЬ СВОБОДИ ПРЕСИ ЯК ПОКАЗНИК РОЗВИНЕНОСТІ ДЕМОКРАТІЇ

Актуальність теми дослідження: Однією з демократичних свобод, визначених Конституцією України, є свобода слова, яка розглядається не тільки як сама по собі, а й як свобода преси. Стаття 34 Основного Закону України гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [1, с. 25]. **Мета дослідження:** дослідити чинники, які впливають на ступінь розвиненості свободи преси в Україні. **Об'єкт дослідження:** рівень свободи преси як показник розвиненості демократії. **Завдання дослідження:** показати взаємозалежність та взаємообумовленість рівня свободи засобів масової інформації й журналістської діяльності та стану демократії у державі. **Предмет дослідження:** дослідження, яке проводилося міжнародною неурядовою організацією Freedom House у 2017 р., визначило Україну країною з частково вільними ЗМІ із рейтингом 113 (з 196) країн світу за рівнем свободи засобів масової інформації [2]. За даними Міжнародної правозахисної організації «Репортери без кордонів», що оприлюднила індекс свободи ЗМІ у світі станом на 2019 р., Україна посіла 102 місце серед 180 країн світу [3]. Індекс розраховується з таких параметрів, як умови роботи журналістів, самоцензура, повний захист та інституційна прозорість, різноманіття медіа та їхня незалежність. Також важливим аспектом свободи та незалежності мас-медіа є їхня економічна життєздатність. Існує три основні форми організації ЗМІ: державна, приватна, громадська. Більшість ЗМІ в Україні перебуває у приватній власності і контролюється невеликою групою заможних людей. Власники ЗМІ використовують свій інформаційний ресурс для забезпечення особистих інтересів. Найпотужніші ЗМІ належать до медіа-концернів, здатних нав'язувати свої інтереси та цінності, власні «правила гри» іншим учасникам інформаційного простору. Як зазначає Ю. Бондар, створення олігархічно-медійних структур є наслідком концентрації та монополізації ЗМІ. Це, у свою чергу, загрожує суспільству, обмежуючи плюралізм думок, загрожуючи засадам свободи слова та преси [4, с. 3–21]. Конституційно-правове регулювання діяльності ЗМІ в Україні є одним із найпрогресивніших у Східній Європі. Права та обов'язки засобів масової інформації регулюються низкою законодавчих актів, а також постанов Верховної Ради України, уряду держави та указів Президента України. Ними обумовлено права на отримання об'єктивної, точної і повної інформації, забезпечення доступу до неї, право на заснування та використання ЗМІ. Медіа-простір демонструє суттєвий плюралізм та навіть критику влади. Проте недосконалість деяких законів може приводити до спроб «законного» обмеження права на інформацію. Свобода слова та свобода преси стає реальною там, де реалізується правовий захист свободи журналістської діяльності. Україна від подій Євромайдану та початку військових дій на сході стала однією з найнебезпечніших країн для журналістів та здійснення журналістської діяльності. За даними різних дослідницьких вітчизняних та міжнародних урядових і неурядових організацій починаючи з 2014 р., в Україні фіксуються випадки порушення свободи слова, перешкоджання роботі міжнародних та українських журналістів. Така ситуація в Україні лишається незмінною і сьогодні. Наприклад, за результатами щомісячного моніторингу Інституту масової інформації «Барометр свободи слова» у березні 2019 р. експерти зафіксували загалом в Україні 27 випадків порушень свободи слова у 10 регіонах країни, серед яких – перешкоджання законній журналістській діяльності, юридичний тиск на ЗМІ та журналістів, тощо [5]. Фізичні напади на журналістів, викрадення, вбивства журналістів та працівників ЗМІ – все це не тільки не сприяє утвердженню принципів свободи преси, а й створює психологічний тиск на працівників вітчизняних мас-медіа, наслідком якого стало помітне зниження критичної спрямованості матеріалів. А це призводить до падіння довіри до ЗМІ у суспільстві. Показником свободи слова та свободи преси є наявність/відсутність цензури щодо самих ЗМІ та до матеріалів, що розповсюджуються. Ст. 15 КУ наголошує на забороні цензури [1 с. 4]. Останніми роками було видано низку законів та розпоряджень з метою сприяння процесу незалежності від цензури різних видів та форм ЗМІ. В той же час у ст. 35 зазначається, що свобода слова може обмежуватися «в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [1 с. 25–26]. Агресивний пропагандистський контент Росії та дезінформація, що поширюється російськими ЗМІ та державними агентствами, стали поштовхом до обмеження доступу до численних російських медіа та інтернет-ресурсів і заборони в'їзду до України багатьох російських журналістів. Отже, можемо зазначити, що спостерігаються спроби контролю ЗМІ, що звужує права громадян на отримання повної інформації і ставить під сумнів зобов'язання держави підтримувати незалежність ЗМІ. Стан свободи преси безпосередньо впливає на рівень розвиненості демократії у державі. «Частково вільні» українські ЗМІ є однією із причин «гібридного політичного режиму» [6, с. 53] у рейтингу країн світу за рівнем демократії, який складається дослідницькою компанією The Economist Intelligence Unit. Він вимірює рівень демократії всередині держави за допомогою методології експертних оцінок і результатів опитування громадської думки у відповідних країнах, що складалася з 60 ключових показників, згрупованих у п'ять основних категорій. Показник, до якого входить і свобода слова та свобода преси, набрав у 2018 р. 5,69 балів з 10, втративши при цьому майже 1 бал порівняно з минулорічним дослідженням [7]. Визначений індекс демократії підтверджується і звітом міжнародної правозахисної організації Freedom House. Україна у рейтингу посідає 106 позицію (з 208) з індексом 62 (зі 100) [8]. При цьому вільність та незалежність ЗМІ оцінена двома балами з чотирьох [9]. **Висновки:** Враховуючи здобутки та досягнення України на шляху демократичної розбудови, слід відзначити, що свобода преси як один із показників демократії загалом зміцнила свої позиції – існує плюралізм ЗМІ. В той же час залишаються підстави для занепокоєння. Особливо це стосується монополізації медіа-ринків, концентрації приватних ЗМІ в руках невеликої групи заможних бізнесменів, наявності політично заангажованих повідомлень в інформаційному просторі, різних методів реагування влади на проросійську пропаганду та випадків застосування насильства щодо журналістів в країні. А відсутність системної комунікації у відносинах «суспільство – засоби масової інформації – влада», що є фундаментальною основою розвиненої демократії, породжує тенденцію до зниження демократичних процесів в Україні.

Список використаних джерел

1. Конституція України. 64 с.
2. Рейтинг стран мира по уровню свободы средств массовой информации. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/freedom-of-the-press/info>
3. Україна посіла 102 місце в рейтингу свободи. ЗМІ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2683395-ukraina-posila-102-misce-v-rejtingu-svobodi-zmi-reporteribez-kordoniv.html>.
4. Бондар Ю. Свобода слова: українська мірка. Київ: МАУП, 2004. 144 с.
5. Барометр свободи слова за березень 2019 р. URL: <https://www.prostir.ua/?news=barometr-svobody-slova-za-berezen-2019-roku>
6. Сучасна політична лексика: енциклопед. словн.-довід. / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред. Н. М. Хоми. Львів: «Новий Світ2000», 2015. 396 с.
7. Рейтинг стран по уровню демократии. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/democracy>
8. Рейтинг стран мира по уровню политических и гражданских свобод. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/freedom-the-world/info>
9. Freedom in the world 2019. Ukraine. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedomworld/2019/ukraine-translation>